

המילה האחרונה

המנהרה כמטפורה אקולוגית

א.ב. יהושע

הניצוץ לכתיבת הרומן "המנהרה" נולד לפני כמה שנים, כאשר ראיתי את ההרחבה של הכביש לירושלים לשלושה מסלולים בפיתולי שער הגיא.

מעלה שער הגיא – באב אל וואד (גם על פי שירו המפורסם של חיים גורי) – היה במלחמת השחרור אחד ממוקדי הקרבות המרים ביותר לפריצת המצור על ירושלים. כיוון שלטרון לא נכבשה במלחמת תש"ח, צריך היה לבנות כביש עוקף (דרך בית שמש) כדי לפרוץ את המצור על ירושלים. רק במלחמת ששת הימים התגבר צה"ל על מובלעת לטרון, והדרך הישנה מהשפלה לירושלים התחדשה.

תקציר העלילה: אצל צבי לוריא, מהנדס דרכים בפנסיה בן 72, מופיעים סימני שיטיון (דמנציה). כדי לעכב במעט את ההתפתחות, מארגנת לו אשתו תעסוקה במקצוע, להתלוות כעוזר בלי שכר אל מהנדס צעיר, המתכנן כביש צבאי סודי במכתש רמון. גולת הכותרת של תכנון הכביש היא רעיון אובססיבי לחצוב מנהרה אבסורדית בגבעה כפולת דבשות כדי להימנע מלפורר אותה. על פסגתה מסתתרים "שוהים בלי זהות" – אב (מורה במקצועו), בתו ובנו, פלסטינים הנמלטים מזהותם לאחר שהסתבכו עם הרשות הפלסטינית ועם הישראלים.

ירושלים המופגזת במלחמת השחרור הייתי בן 12, ובמשך חודשים במקלט ריחף השם 'שער הגיא', בתקווה שלוחמי הפלמ"ח יוכלו להתגבר על המארבים המסוכנים בכביש המתפתל בין ההרים. והנה, כאשר ראיתי איך הדחפורים הגדולים מכרסמים שוב בדפנות ההרים הסוגרים על שער הגיא כדי לפרוץ נתיב שלישי, החלטתי שגיבור הרומן הבא שלי יהיה מהנדס דרכים: אדם שמשנה את הנוף – לטוב ולרע, כי הנה, למשל, המנהרה הארוכה במרומי הקסטל, אף על פי שהיא מאיצה את תנועת המכוניות, היא גם גוזלת מהבאים לירושלים את המראה המרהיב של העיר ממרומי הקסטל. כך שלפעמים מנהרה יעילה ומהירה, שמונעת אולי ירידה מסובכת בפיתולי כביש בין-עירוני, יכולה לשנות, ולא לטובה, את מראה הנוף שנשקף לנוסעים המתקרבים אל עיר הבירה.

כאשר נברא והחל לפעול בדמיוני מהנדס הדרכים הבכיר צבי לוריא, שלאחר פרישה מהשירות בנתיבי ישראל החל השיטיון לכרסם במוחו, הייתי נחוש להעביר את עלילת פעילותו ברומן מהצפון לדרום, לנגב, למדבר, ובעיקר למכתש רמון. זאת הייתה החלטה פוליטית ולא רק ספרותית, כי אני נאמן לאמרתו של בן-גוריון – "בנגב ייחרץ גורלו של העם היהודי". ואכן, במקום להתיישב בתוך יישובי הפלסטינים ביהודה ובשומרון, אפשר היה להפנות את משאבי ההתיישבות לנגב, לדרום. הרי יש דוגמאות רבות בעולם של התיישבות עירונית מוצלחת במדבריות, מה עוד שעם הצלחת מפעל ההתפלה של מי הים והקמה של מפעלי היי-טק מתוחכמים שאינם דורשים מחצבים וחומרי גלם רבים, אפשר היה להקים ערים סופר-מודרניות, שהיו מקילות על הצפיפות הקשה במדינתנו הקטנה. הירידה למדבר והלימוד האינטנסיבי של מהותו המיוחדת של מכתש רמון בעזרתו של מדריך מצוין בשם חן ינאי, לצד ביקור במלון "בראשית", שהתאים את עצמו באופן מושלם לשולי מעטפת המכתש, כל האלמנטים הללו הפכו ברומן 'המנהרה' לא רק לרקע לאירועים העלילתיים והפסיכולוגיים, אלא גם למסר יסודי, שמשמעותו – נחזור לשורשיה הנכונים של הציונות ולהפרכת השממה. וכיוון שהמסר הזה היה חשוב לי, החלטתי להוליך את שני המהנדסים לביקור במדרשת שדה בוקר, באחוזת הקבר הצנועה של דוד בן-גוריון ורעייתו פולה. שתי מצבות אבן פשוטות שמשקיפות אל מעמקי נחל צין, וסביבן מלחכות יעלות רכות את העשב. על המצבה של מייסד המדינה וראש ממשלתה הראשון לא כתובים תוארו ועלילות מעשיו הגדולים, אלא שלושה תאריכים: תאריך לידתו, תאריך עלייתו לארץ ישראל ותאריך פטירתו. כאילו העלייה לארץ הייתה בבחינת לידה נוספת.

סיום משפחתי (א.ב. יהושע שני מימין) בנופי המנהרה

שמנהרה גם כנוכחות ריאלית וגם כמטפורה יכולה לתרום כאן את תרומתה. אנחנו חיים בתקופה שבה הפוליטיקה של הזהויות החריפה מאוד. הנשיא ריבלין דיבר על ארבעה שבטים בישראל, אבל לאמיתו של דבר יש לפחות עשרה שבטים בישראל, וכל שבת מקיף את עצמו בחומות מגן או מותח גדרות סביבו. עם כל הכבוד לגליטימציה שהדמוקרטיה דורשת מאיתנו לתת לחירות ההזדהויות השונות, הסולידריות של מבנה הנוף האנושי החברתי והלאומי הולכת ומשתבשת, ולכן כדי לא לפגוע בנוף הטבעי והלאומי ובזרימה הנכונה והטבעית של כל חלקיו אנחנו צריכים לכרות מנהרות נסתרות בין חלקי הזהות הנפרדים כדי שהמגע ביניהם יישמר, כדי שהזרימה הלאומית והנופית תמשיך לפעול.

אני מקווה שהמטפורה של המנהרה כפי שהעליתי אותה זה עתה אכן ברורה לקורא. אני מרגיש בנפשי יותר מאשר בשכלי שזו מטפורה נכונה וראויה אולי גם לפתרונות פוליטיים בעתיד לגבי יהודה ושומרון. המנהרה ששני המהנדסים ברומן תכננו במכתש רמון, נועדה להציל את המורה הפלסטיני שבגלל אהבתו לאשתו איבד את זהותו. כאשר לקראת סוף הרומן המהנדס הבכיר, לוריא, הולך ומאבד את את זיכרונו עד שהוא שוכח את שמו שלו, הוא מגיע עם שחר לגבעה השוממה במכתש כדי לבדוק שאכן השרטוט של פתח המנהרה תואם את תכנונה. הוא עולה עם זריחת השמש אל החורבה הנבטית, ופוגש את המורה הפלסטיני שמחזיר לו את השם שנשכח. האם טמון כאן איזה רמז לפתרון אפשרי? אינני יודע, שהרי ידוע שגם הסופר אינו בר־סמכא לגבי הפרשנות של יצירתו.

המקום הזה מבטא בעיניי את תמציתה של הישראליות היפה והנכונה לא פחות מאשר חלקת גדולי האומה בהר הרצל. אבל לא רק המיתוס המדברי של בן־גוריון מיוצג ברומן הזה, אלא גם הנבטים, שעקבותיהם פזורים ברחבי הנגב ובעבר הירדן המזרחי – נוודים ומובילי שיירות שידעו להתמודד לפני אלפי שנה עם קשיי המדבר, ולא נבהלו משמותיו. פה ושם אנו מגלים את החורבות המרשימות של ערי מושבותיהם, כמו עובדת, שבטה ובעבר הירדן גם פטרה המדהימה. ולכן, גם את המורה הפלסטיני שנמלט מאחיו שמבקשים את נפשו, הושבתי בחורבה נבטית קטנה על גבעה במכתש רמון.

כמה יהודים גרים כיום ברחבי הנגב? אינני יודע מה מספרם, אבל אני בטוח שזה מספר מביש, שאינו ראוי למדינה שהופכת להיות בין המדינות הצפופות ביותר בעולם.

כאשר תכנתי ברומן הדמיוני שלי את כריית המנהרה הקטנה במכתש רמון, חשתי מאוד שקוראים, חובבי טבע, יוציאו עליי גזר דין חמור, שהרי מכתש רמון הוא אחד מהאתרים החשובים והמופלאים ביותר בשכיות הטבע של ישראל. אולם אזרתי אומץ בכל זאת לפסוע את הפסיעה הדמיונית הנועזת הזאת, משום שהמנהרה בספר שלי אינה עומדת אך ורק בסיטואציה הדמיונית של הרומן, אלא היא משמשת מטפורה כללית למציאות הנפתלת של מדינת ישראל.

כתב העת אקולוגיה וסביבה שמאמר זה מודפס בו, מוקדש הפעם לנושא של **מסדרונות אקולוגיים**. אינני יודע אם אני קולע לדעת המומחים שיביעו את רעיונותיהם, אולם הרשו לי להעז ולומר

